

Letonski narečni (= sinolski) slovar primer (Riga 2001)

Maiga Putniņa in Agris Timuška, *Sinoles izloksnes salīdzinājumu vārdnīca* (Slovar primer sinolskega narečja), Rīga 2001, LU Latviešu valodas institūts, XXVI + 293 s.

Vladimir Nartnik

IZVLEČEK: Čeprav spadajo razlagalni slovarji med najbolj razširjena dela narečne leksikografije, za podajanje posebnosti narečij kakšnega jezika niso manj važni slovarji še drugih tipov. Med slednje spada tudi Slovar primer sinolskega narečja, ki nakazuje novo razvojno smer letonske narečne leksikografije. Njegova obdelava primerjalnih obratov nudi bogato gradivo za nadaljnje raziskave, za soočenje in primerjavo z obrati v drugih narečjih in drugih zvrsteh letonskega jezika.

Latvian Dialectal Dictionary of Similes

ABSTRACT: The most common type of dialectal dictionaries are the so-called explanatory dictionaries. Other dictionary types are important as well, especially for the presentation of various peculiarities of a given language. One of these dictionaries focuses on similes in one of the Latvian dialects, thus indicating the future development of Latvian dialectal lexicography. The way in which this dictionary treats similes is a valuable basis for further research in other dialects and on other levels of the Latvian language.

Čeprav spadajo razlagalni slovarji med najbolj razširjena dela narečne leksikografije, za podajanje posebnosti narečij kakšnega jezika niso manj važni slovarji še drugih tipov. Med slednje spada tudi Slovar primer sinolskega narečja.

Avtorica prve variante tega slovarja Maiga Putniņa (1911–2001), ki je leta 1938 končala študij na Oddelku za baltske jezike Filološke in filozofske fakultete Letonske univerze, se je pri zbiranju narečne leksike že leta 1942 osredotočila na domače sinolsko narečje in pri tem vztrajala tako rekoč do zadnjega diha. Tako je postopno nastala ena najbolj popolnih kartotek (vzhodno)letonske narečne leksike v obsegu skoraj 100000 zapisov in med njimi kakšnih 3000 enot kartoteke primer s ponazarjalnim gradivom ter podatki za njihovo čustveno-ekspresivno rabo.

Izvedbena načela končne variante slovarja so pripadla Agrisu Timušku, raziskovalnemu vodju Inštituta za letonski jezik na Letonski univerzi. Slovar sestavlja abecedno zaporedje člankov, ki jih uvajajo gesla v obliki splošnih pa tudi lastnih imen. V posameznih primerih se pojavljajo glasoslovne in oblikoslovne variante imen ali njihovi moško-ženski pari. Geslom sledijo slovniške oznake, po potrebi

pomenske razlage narečnih izrazov, primere (in ironične paprimere tipa **kā salmu atraikne** – saka par sievu, kuras dzīvesbiedrs atrodas pagaidu prombūtnē ... »kakor slamnata vdova – pravijo za žensko, katere življenjski tovariš je začasno odsoten ...«) s sobesedilom ter razlago, ponazoritve, po možnosti pa še stilni in ekspresivni zvrstniki.

Pomenske razlage z oznakami in zvrstniki dajejo dovolj podatkov glede sestave raznih primerjalnih obratov. Občasno so potrebni tudi opisi okolja pri primerah tipa **(melns) kā vells** – pilnīgi melns; ļoti tumšs, melnīgsnējs »(črn) ko vrag – čisto črn; zelo teman, črnkast«; **(melns) kā zeme** – a) ļoti netīrs, stipri notraipīts ... b) saka, ja kāds specīgu pārdzīvojumu iespadā ļoti novājējis, zaudējis veselīgu (sejas) krāsu »(črn) ko zemlja – a) zelo umazan, močno zamazan ... b) pravijo, kadar je kdo zaradi hude preizkušnje zelo shujšān, ob zdravo barvo (obraza)«. Tu se ustrezni pomen uresniči samo skupaj z besedo **melns** »črn«, tako da se ta šteje za sestavni del same primere.

Primere so tudi v narečjih slikovita izrazila, zbližajoča predmete, pojave in bitja med sabo tako, da se izpostavi kakšna značilnost ali lastnost in dostikrat doda tudi čustvena in ekspresivna ocena.

Kot ena od sorazmerno pogosto rabljenih izraznih oblik spravljajo primerjalni obrati na dan asociativni način mišljenja in presojanja pa tudi sposobnost karakterizacije narečnega govorca, recimo v primeri **sirds kā iemērka** – saka, ja kādam ir nemācoša, nespiedoša sajūta, arī nepatīkami pārdzīvojumi »srce kakor namočeno – pravijo, če ima kdo nekam neroden občutek, tudi neprijetne izkušnje«.

Mnoge narečne frazeologizirane primere so postale običajne in se stalno uporabljajo za karakteristiko pojava ali človeka v narečjih in knjižnem jeziku (rec. **(krīt, līp) kā musas uz meda** »(letijo, se lepijo) ko muhe na med«), pa tudi obratov, ki vsebujejo pokrajinske besede, krajevna in osebna imena. Tako se neposredno karakterizira zadevno okolje in kraj (rec. **luzika (= karote)** »žlica«: **kā (liela) luzika** – saka par garu, liela auguma sievieti, arī par nekārtīgu, nevīžīgu sievieti »kakor (velika) žlica – pravijo za dolgo, veliko žensko, tudi za nespodobno, zanikrno žensko«; **(bļoda) kā Musterezers** – saka par samērā lielu apaļu, ietilpīgu priekšmetu, parasti trauku »(skleda) kakor Mustersko jezero – pravijo za precej velik okrogel, obsežen predmet, praviloma posodo«). Na drugi strani so spet priložnostne besedne zveze in stavki (rec. **bubina kā balta ķeve pēc kumeļa** – pastāvīgi baras, klaji pauž neapmierinātību »prha ko bela kobila za žrebce – nenehno opreza, se vznemirja«).

Posebno bogata je uporaba primer pri večumnih, v vsakdanjem življenju narečnih govorcev pogosto rabljenih leksemih, kakor so recimo živalska imena (**cuka** »svinja«, **kaķis** »mačka«, **suns** »pes«, **lācis** »medved«, **zirgs** »konj«, **vilks** »volk«, **vārna** »vrana«), poimenovanje delov telesa (rec. **aste** »rep«, **auss** »uho«, **kāja** »noga«, **roka** »roka«) ali raznega orodja, prim. **(pazūd) kā cuka rudzos** »(izgine) kakor svinja v rži«, **(mīlē) kā vilks jeru** »(ljubi) kakor volk jagnje« ali **ausis kā lemeši, deguns kā arkls** »ušesa ko lemeži, nos kakor plug«.

Primera kot stilno oblikovanje je že sama po sebi ekspresivno jezikovno sredstvo, s tem da v informatorjevem živem govoru dobro slišni dodatki vrh tega bogatijo s svojo svežino. Bogastvo besedotvornih in oblikoslovnih variant leksemov

je razvidno že iz pestrenja gesel: **žauga, žausteklis, žausts, žautris** »nenehno bega, brije norce, se smuka«.

Tako pestrenje spremlja tudi zvočna izrazitost. Najbolj žive so karakteristike človekove hoje in govora. Šibak človek **iēt kā klombans klombu klombām** »se maje kakor hodec hodim hodiva«. Če človek veliko govori, ga zmerjajo: **kuo tu čakstini, čauksti kā čakste?** »kaj brbraš, čvekaš kakor brbra«. Največ variant očitkov leti na cmero. Sinolci pravijo, da ta **čīkst un džiga kā džiga** »joka in stoka kakor jokavt«, **kauc kā kauka** »tuli kakor tulež«, **kā biļļa biļļa** »kakor se cmera cmeri«. Otročiček pa milo **čavina kā mazais čavaniņš** »čeblja kakor čebljaček«.

Skladoslovno obsegajo sinolska besedila mnogobesedne obrate – tako imenske kakor glagolske. Imenske primere so lahko po obsegu minimalne – zgolj primerjalna imena, zlasti samostalniki, z veznikom **kā** – **sieva kā lācs** »kakor – baba kakor medved«, **krutis kā skapis** »prsi kot omara«, **mugura kā delis** »hrbet ko ploh«. Primerjalni odtenek z veznikom **tāds kā, tikpat kā** predstavlja oznaka prepirljivca, ki je **tāds kā ieska** »tak kakor strgalo«, ali požrešneža, ki je **tikpat kā vilka desa** »prava volčja klobasa«. Raznotere pomenske variante imajo primerjalni obrati s kolikostnim rodilnikom. Najbolj pogosto veliko ljudi in otrok: **naudas tam kā puķam, bērnu kā skudru** »denarja ko zmajev, otrok ko mravelj«.

Od glagolskih primer so posebno razviti obrati z istokorenskimi nedoločniki ali pesniški prislovi z osebno obliko: **koki sarmā kā vizuļot vizuļo** »drevje se v ivju kakor bleščati blešči«; **skolotājs man kā klāšus atklāja pasaules vesturi** »učitelj mi je kakor jasnino jasnili svetovno zgodovino«.

Podobno kakor drugi narečni slovarji so tudi slovarji primer s svojim gradivom zanimivi tako znotrajjezikovno (pri soočenju zbornemu jeziku in narečju skupnih in različnih potez ali pri soočenju primer iz različnih narečij) pa tudi na medjezikovni ravni, pri soočanju analognih obratov v raznih jezikih ter raziskovanju asociativnih obratov pri karakteriziranju predmetov, stvarnih vsebin ali bitij. Tudi na področju jezikovnih stikov se tako lahko razkriva, v katerem sobesedilu in kako pogoste so izposoje v primerah ali za karakterizacijo katerih pojmov se najbolj pogosto rabijo.

Vladimir Nartnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
E-pošta: vlado@zrc-sazu.si